

عملیات طریق القدس*

مقدمه

در تاریخ هشتم مهرماه سال ۶۰، هواپیما C-۱۳۰ نیروی هوایی ارتش جمهوری اسلامی ایران که حامل فرماندهان ارتش و سپاه و جمعی از مجروحین جنگی بود در مسیر اهواز به تهران بعلت نقص فنی دچار سانحه گردیده و سقوط نمود و در نتیجه سرتیپ فلاحتی جانشین رئیس ستاد مشترک، سرهنگ فکوری فرمانده نیروی هوایی، سرهنگ نامجو وزیر دفاع، پاسدار کلاهدوز قائم مقام عملیاتی سپاه پاسداران و پاسدار جهان آراء به فیض شهادت رسیدند. با سانحه فوق تغییراتی در کادر فرماندهی ارتش به وجود آمد و از جمله سرهنگ علی صیاد شیرازی که در آن زمان فرماندهی منطقه شمال غرب کشور (قرارگاه حمزه سید الشهداء علیه السلام) را بر عهده داشت به سمت فرماندهی نیروی زمینی ارتش جمهوری اسلامی منصوب گردید.

- نامبرده چند روز پس از این انتصاب، به قرارگاه عملیاتی مقدم نزاجا در جنوب (دزفول) عزیمت نمود و دستور داد که ظرف سه روز محل قرارگاه را از کارخانه لاستیک سازی دزفول به محل مجتمع فولاد اهواز تغییر مکان دهند. ضمناً ایشان اعضای اصلی ستاد قرارگاه عملیاتی نزاجا در جنوب را با تعدادی از استادان در دانشکده فرماندهی و ستاد نیروی زمینی تعویض و در واقع ستاد جدیدی را سازمان داد.

نامبرده همچنین همکاری کامل و نزدیک بین ارتش و سپاه پاسداران را در مراحل طرحریزیها و چه در مرحله اجرا و هدایت عملیات به صورت مشترک به عنوان تدبیر نیروی زمینی ارتش و به منظور ایجاد زمینه‌ای برای ادامه عملیات بر علیه متجاوز تا پایان جنگ اعلام نمود. در نشست‌های مشترک ستادی ارتش و سپاه توافق شد که ابتدا عملیاتی در منطقه عملیاتی غرب سوسنگرد (محور میانی جبهه خوزستان) اجرا گردد و سپس عملیات آفندی بعدی در محور شمالی خوزستان ادامه یابد که حدود ۱۲ عملیات پیش بینی گردید و

---

*. به قلم: سرتیپ ۲ ستاد مسعود بختیاری

قرار شد که با رمز طرح‌های کربلا و شماره ترتیب ۱ تا ۱۲ طرح‌ریزی و اجرا شوند. به این ترتیب اولین عملیات که همان آفند در منطقه غرب سوسنگرد بود به عملیات طرح کربلا ۱ موسوم تعیین و با نام عملیات طریق‌القدس اجرا گردید.

آشنایی با منطقه عملیاتی طریق‌القدس

الف - برای مطالعه و بررسی تاریخ جنگ تحمیلی می‌توان بعنوان یک روش مطالعاتی، جبهه عملیاتی جنگ در استان خوزستان را بر اساس شکل زمین، یگان‌های خودی و دشمن مستقر در مناطق مختلف و تعداد و حساسیت عملیات‌ها و برخوردهایی که در این منطقه روی داده است به سه منطقه کلی زیر تقسیم بندی نمود:

۱. جبهه شمالی: که شامل منطقه غرب کرخه از دامنه ارتفاعات سپتون در شمال، ارتفاعات ابوصلیبی خات در جنوب و تا ارتفاعات تینه و میشداغ در غرب می‌باشد.

۲. جبهه میانی: شامل منطقه دشت آزادگان (در شمال و جنوب رودخانه کرخه) تا هورالعظیم.

۳. جبهه جنوبی: شامل محدوده منطقه جنوب رودخانه کرخه کور تا اروندرود در غرب رودخانه کارون.

ب - تشریح ویژگی‌های منطقه غرب سوسنگرد از نظر نظامی

۱. رودخانه کرخه با یک مسیر شرقی - غربی از حمیدیه تا هورالعظیم از وسط دشت آزادگان عبور می‌نماید. منطقه شمالی کرخه بیابانی و عمدتاً رملی بوده و مانع حرکات نظامی است دو عارضه مهم و تاکتیکی «تپه الله اکبر» و «تنگ چزابه» در این منطقه واقع است.

منطقه جنوبی کرخه زمینی هموار و کشاورزی بوده و دارای انشعابات متعددی از رودخانه کرخه است و عارضه نظامی مهمی در آن وجود ندارد. شهر «بستان» در کناره هورالعظیم قرار گرفته است.

۲. محور مواصلاتی شهر حلفائیه (مرکز استان عماره عراق) / بستان / سوسنگرد / حمیدیه / اهواز در این منطقه قرار داشته و از طریق این محور، اهواز که به فاصله ۹۰ کیلومتری از مرز است قابل تهدید می‌باشد.

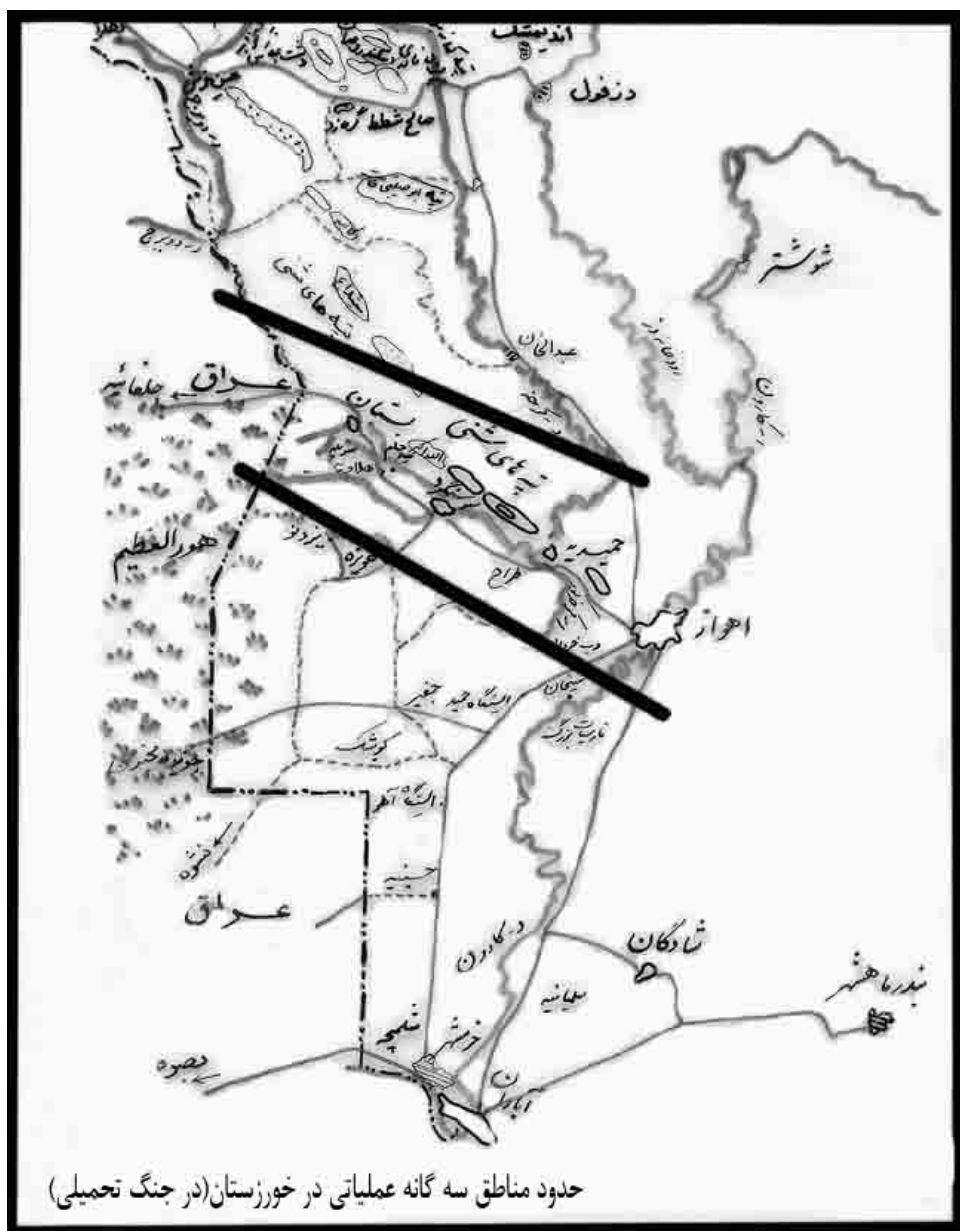
دلایل و علل نظامی تجاوز عراق به دشت آزادگان

الف- پیوستگی جبهه‌های شمالی و جنوبی خود در استان خوزستان و ارتباط این دو جبهه از نظر تسهیل و تسریع جابجائی یگان‌های نظامی از جبهه شمالی به جنوبی و بالعکس.

ب - تهدید اهواز از سمت غرب

پ - تصرف شهرهای بستان و سوسنگرد و حمیدیه

ت - دور نگهداشتن استان عماره عراق از دسترس رزمندگان اسلام در یک حمله متقابل احتمالی.

حدود مناطق سه گانه عملیاتی در خوزستان (در جنگ تحمیلی)

طرح ریزی عملیات طریق القدس

الف - در نیمه دوم مهرماه سال ۶۰ شهید سپهبد علی صیاد شیرازی در قرارگاه تاکتیکی فرمانده نیروی زمینی در دزفول حضور یافته و از ستاد عملیاتی خود در جنوب (که قرارگاه مقدم نزاجا در جنوب نامیده می‌شد) خواست که پیشنهادات خود را در زمینه طرح‌های عملیات آفندی گسترده در منطقه خوزستان ارائه نمایند.

قرارگاه مقدم نزاجا در جنوب تقدم عملیات در جبهه غرب سوسنگرد را پیشنهاد نمود که پس از تبادل نظر فراوان نهایتاً تقدم عملیات در «جبهه میانی» مورد تصویب فرماندهی نزاجا قرار گرفت و شناسه عملیات «کربلا ۱» به آن داده شد و مقرر گردید عملیات بعدی در جبهه شمالی و سپس در جبهه جنوبی و ... باشد که بنام طرح‌های «کربلا ۱» و «کربلا ۲» و «کربلا ۳» معروف شده اند.

منظورهای اساسی از اجرای عملیات طریق القدس

الف - شکافتن جبهه دشمن در منطقه خوزستان و به منظور قطع خطوط ارتباطی جبهه‌های شمالی و جنوبی متجاوز.

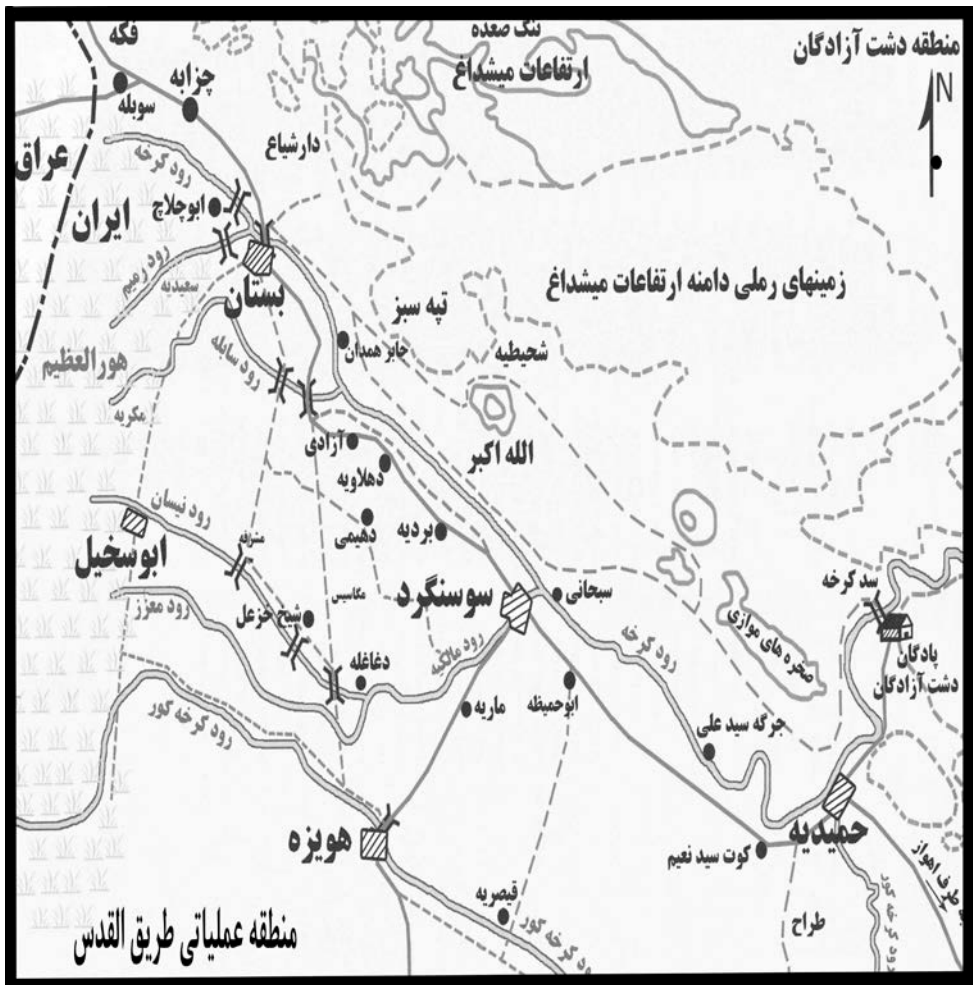
ب - صرفه جویی در قوای نیروی خودی.

پ - انهدام نیرو و کاهش توان رزمی متجاوز.

ت - آزادسازی بستان و بهره برداریهای سیاسی، روانی و نظامی.

مشخصات کلی طرح تهیه شده

طرح کلی عملیات در آبانماه تهیه و تا پایان همان ماه تکمیل و برای اجرا به یگان‌های ارتش و سپاه ابلاغ گردید. برابر طرح، در شمال کرخه با استفاده از یک تیپ زرهی ارتش (تیپ ۳ لشکر ۹۲) و یک تیپ پیاده از سپاه پاسداران (که از طریق زمینهای رملی، جناح شمالی متجاوز را در شمال کرخه مورد تهدید قرار می‌داد و همزمان با آن گردان ۲۹۳ تانک لشکر ۹۲ نیز از همین منطقه رملی را تصرف می‌کرد و تیپ ۳ زرهی لشکر ۹۲ مواضع اصلی پدافندی دشمن را در هم می‌شکست. در جنوب رودخانه کرخه تیپ‌های ۱ و ۲ زرهی لشکر ۱۶ قزوین با دو تیپ پیاده سپاه (تیپ‌های ۲۵ کربلا و تیپ ۱ عاشورا) تک نموده شهر بستان و منطقه ساحل شرقی هورالعظیم و ساحل شمالی رودخانه نیسان را تصرف می نمودند. (ضمیمه ۲، منطقه عملیاتی کربلا ۱)

منطقه عملیاتی طریق القدس

اقدام ویژه برای مانور احاطه ای در شمال کرخه

نظر به اینکه به علت رملی بودن جناح راست دشمن در قسمت شمال رودخانه کرخه، هرگونه پشتیبانی رزمی و خدمات رزمی از حرکات و مانور رزمندگان خودی در آن قسمت، بسیار سخت و حتی غیر ممکن بود. لذا برای تسهیل تحرک یگان‌ها و پشتیبانی از آنها، قرار شد راهی خاکی به طول ۹-۸ کیلومتر روی رملها ایجاد شود با توجه به مشکل بودن کار و نیازمندی به تجهیزات راه سازی فراوان، جهاد سازندگی به سرپرستی جهاد سازندگی استان سمنان این مهم را قبول کرده و با زحمات زیاد و تلاش فوق العاده چشمگیری ظرف مدت ۱۵ روز راه خاکی باریکی به طول تقریبی ۹ کیلومتر روی رملها ایجاد و ادامه مسیر حدود ۱۸ کیلومتر علامت گذاری گردید.

این جاده بنام «جاده پیروزی» معروف شده و ساخت آن نمادی از اراده رزمندگان نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران برای پیروزی بر متجاوز و آزاد سازی مناطق اشغالی بود. روز ۶۰/۹/۸ که همه مقدمات برای اجرای عملیات فراهم شده بود (البته پاره‌ای مشکلات و محدودیت و کمبودها وجود داشت ولی با اتکاء به روحیه و انگیزه و ایمان رزمندگان این مشکلات نادیده گرفته شده و برای پاره‌ای برتری‌های تجهیزاتی دشمن به مانور غافلگیر کننده از زمینهای رملی اتکا گردید).

نیروهای شرکت کننده در عملیات طریق القدس :

الف - ارتش جمهوری اسلامی ایران (نیروی زمینی)

۱. لشکر ۹۲ زرهی اهواز با ۲ تیپ (تیپ‌های دوم و سوم)
  ۲. لشکر ۱۶ زرهی با ۲ تیپ (تیپ‌های یکم و دوم)
  ۳. علاوه بر نیروهای مانوری بالا بعداً تیپ ۱ پیاده لشکر ۷۷ نیز به نیروهای بالا اضافه گردید.
  ۴. عناصری از گروه‌های ۳۳ و ۴۴ توپخانه
  ۵. هوانیروز در قالب گروه رزمی جمعاً با ۵۰ فروند انواع بالگرد
  ۶. نیروی هوایی در پشتیبانی نزدیک هوایی، پوشش هوایی، عکاسی، ترابری، سوخت گیری هوایی و بمباران اهداف نظامی استراتژیک در عمق عراق
- ب- سپاه پاسداران انقلاب اسلامی (در حدود ۲۰۰۰ نفر بسیجی در سازمان گردان‌های پیاده سبک در قالب ۴ تیپ) :

تیپ ۲۵ پیاده کربلا   تیپ ۳۱ پیاده عاشورا   تیپ ۱۴ امام حسین
تیپ ۴ امام سجاد

اجرای عملیات طریق القدس (روزهای یکم تا سوم اول)

برابر تدبیر پیش بینی شده در ساعت ۰۰:۳۰ روز ۶۰/۹/۹ در شمال و جنوب رودخانه کرخه تک نیروهای خودی با غافلگیری آغاز و نیروهای رزمنده در شمال کرخه توانستند از طریق زمین‌های رملی که دشمن آنها را غیرقابل عبور می دانست به جناح راست و عقبه دشمن در شمال رودخانه دست یافته و تقریباً ظرف ۴ - ۳ ساعت اولیه مواضع پدافندی دشمن در این قسمت ساقط نموده و با سرعت به سمت اهداف تعیین شده پیشروی نمایند تا ساعت ۶ صبح تنگ چزابه و شمال بستان تصرف و تأمین گردید و دفع پاتکهای دشمن ادامه یافت که در پایان روز اول نبرد نیروهای رزمنده در منطقه شمال کرخه، به طور کامل به اهداف خود دست یافته و طرح عملیاتی کربلا ۱ در این قسمت صددرصد به پیروزی رسیده بود.

اما در جنوب رودخانه کرخه وضعیت تا پایان کار آن طوری که پیش بینی و طرح ریزی شده بود پیش نرفت و به علت اینکه دشمن جناح بازی ارائه نکرده بود لذا اجرای مانور احاطه ای مقدور نبود و ناگزیر از مانور جبهه‌ای استفاده گردید، در این منطقه (جنوب کرخه) دشمن با استفاده از انشعابات رودخانه‌ای و وضعیت زمین یک سیستم سد موانع بسیار مستحکم بوجود آورده که در پناه این مواضع، سرسختانه پدافند می نمود و با این ترتیب یگان‌های تک‌ور در جنوب کرخه با وجود ایثارگری، تلاش و ابراز رشادت بسیار، به کندی پیشروی نموده و در روزهای اول، دوم و سوم نبرد هم اگر چه چند کیلومتری پیشروی داشتند ولی موفق به تصرف اهداف از پیش تعیین شده خود (برابر طرح عملیاتی کربلا ۱) نشدند البته شهر بستان در روز ۶۰/۹/۹ توسط یگان‌های محور شمالی رودخانه کرخه تصرف شد و دشمن بخشی از مواضع خود در جنوب کرخه را تخلیه و به ساحل جنوبی رودخانه سابله عقب نشست و به پدافند خود ادامه داد.

پاتک سنگین دشمن برای باز پس گیری بستان و مناطق آزاد شده

در بعدازظهر روز ۶۰/۹/۱۲ (روز سوم نبرد) ایستگاههای استراق سمع خودی در منطقه عملیات طریق القدس، پیامهای مبادله شده بین یگانهای دشمن را شنود می کردند که حاکی از آماده شدن دشمن برای یک عملیات آفندی سر نوشت ساز بود ولی مشخص نبود که این منطقه کجاست، با ادامه تلاش و دقت و حوصله مسئولین ایستگاههای شنود ارتش و سپاه، بالاخره حدود ساعت ۱۱ شب و بر مبنای تجزیه و تحلیل پیامهای شنیده شده از دشمن، بالاخره مشخص گردید که محور حمله دشمن از سمت جنوب رودخانه سابله رو به شمال و در امتداد جاده هویزه به شهر بستان بوده و یگانهای تکور دشمن در حال عبور از پل رودخانه سابله می باشند.

با توجه به عدم حضور نیروی خودی در این محور و یگانهای مکانیزه و تانک که عراق برای حمله به این منطقه در نظر گرفته بود خطر بسیار بزرگ و سرنوشت سازی به وجود می آمد و به طور قطع چنانچه عراق در این اقدام موفق می شد کلیه دستاوردهای عملیات طریق القدس از بین می رفت.

واکنش سریع در مقابل حمله غافلگیرانه متقابل دشمن

قرارگاههای عملیاتی ارتش و سپاه در شمال و جنوب رودخانه کرخه به مجرد کشف تک دشمن، واکنشهای سریع زیرین را در مقابله با اقدام تهاجمی دشمن به عمل آوردند.

الف- اعزام سریع گردان ۲۵۶ تانک و گردان ۲۲۱ سوار زرهی از تیپ ۳ لشکر ۹۲ زرهی

از منطقه شمال کرخه به منطقه پل سابله برای جلوگیری از پیشروی بیشتر دشمن

ب- اعزام سریع عناصری از گردان ۱۲۵ پیاده مکانیزه تیپ ۲ زرهی لشکر ۱۶ در امتداد

ساحل شمالی رودخانه سابله به منظور حمله به پهلوی شرقی سرپل دشمن.

پ- تلاش آفندی باقیمانده گردان ۱۲۵ پیاده مکانیزه در امتداد ساحل جنوبی سابله

برای جلوگیری از ادامه پیشروی یگانهای متجاوز از پل سابله.

ت- تلاش آفندی تیپ ۲۵ کربلا از سپاه پاسداران در امتداد کرانه جنوبی سابله برای

جلوگیری از ادامه پیشروی یگانهای متجاوز از پل سابله.

ث- تمرکز آتش توپخانه های لشکرهای ۹۲ زرهی و ۱۶ زرهی روی پل، جنوب پل و سرپل دشمن (در شمال پل) برای جلوگیری از پیشروی یگان‌های متجاوز.

ج- حرکت سریع یگان‌هایی از تیپ ۱۴ امام حسین (ع) از مناطق چزابه و بستان به طرف رودخانه سابله.

به علت تاریکی شب، اطلاعات ناقص و عدم آشنائی کامل یگان‌های تکور خودی به منطقه، امکان کنترل و هدایت دقیق وجود نداشت ولی برای کنترل عملیات و کسب اطلاع از وضعیت عملیات، از پستهای شنود خودی تا حدود زیادی استفاده شد به این طریق با استراق سمع از پیام‌های مبادله شده بین یگان‌ها و فرماندهی دشمن، وضعیت دشمن مشخص شده و تناسب با آن تدابیر لازم اتخاذ گردید. به عنوان مثال وقتی یگان‌های دشمن به فرمانده خود پیام می‌دادند که صدای تانک می‌شنوند و یا از سمت چپ با آر.پی.جی ۷ مورد اصابت قرار گرفته‌اند و یا اینکه تانکی روی پل قرار گرفته و ادامه عبور از پل متوقف شده است فرمانده و ستاد عملیات طریق القدس متوجه وضعیت درگیری یگان‌های خودی با دشمن شده و دستورات لازم به یگان‌های خودی صادر می‌نمودند.

شب سخت و خطرناکی بود و نبرد شدید و سرنوشت سازی در گرفت که نهایتاً با هدف قرارگرفتن تانک‌های دشمن روی پل سابله و بسته شدن پل مزبور، عبور نیروهای بیشتر دشمن از پل و توسعه سرپل مقدور نگردید و لذا نیروهای خودی توانستند نیروهای دشمن را که از پل عبور نموده بودند کاملاً منهدم نموده و به این ترتیب، حرکت آفندی عراق ناکام ماند و دوباره در لاک دفاعی خود در منطقه بین رودخانه سابله و نیسان فرو رفت.

ادامه تلاش برای تأمین هدفهای باقیمانده طرح عملیاتی کربلا ۱

پنج روز پس از آغاز عملیات طریق القدس اگر چه کلیه هدفها در محور شمالی رودخانه کرخه و بخشی از هدفها در محور جنوبی رودخانه کرخه تأمین شده بود ولی هنوز کلیه هدفهای طرح ریزی شده در منطقه جنوبی کرخه تصرف نشده و دشمن در منطقه حد فاصل بین رودخانه نیسان و کرانه جنوبی رودخانه سابله حضور داشت و شدیداً هم این نیروها را تقویت می‌کرد.

وصول به تمامی اهداف از پیش تعیین شده و به ویژه مسئله ایجاد شکاف در جبهه دشمن و همچنین صرفه جوئی در قوای نیروهای خودی و بالاخره ایجاد یک وضعیت مطمئن و مطلوب پدافندی در منطقه ایجاب می‌کرد که این منطقه از وجود متجاوز پاک گردیده و طرح اولیه تهیه شده بطور کامل اجرا گردد.

با توجه به پاره ای مشکلات به ویژه خستگی و فرسودگی نیروها از این عملیات سنگین و طولانی، سپاه پیشنهاد نمود که عملیات طریق القدس به همین دستاوردهای موجود اکتفا نموده و به عملیات بعدی در جبهه غرب دزفول پرداخته شود. (عملیات فتح‌المبین یا طرح عملیاتی کربلا ۲) متقابلاً افسران نیروی زمینی اصرار داشتند که عملیات طریق القدس بایستی تا دستیابی به کلیه اهداف پیش بینی شده ادامه یابد.

فرمانده نیروی زمینی ارتش جمهوری اسلامی ایران، پس از دریافت پیشنهادات فوق و بررسی آنها در یک تصمیم صحیح و خردمندانه و با ملاحظه دقیق و عمیق نکات مثبت و امتیازات تاکتیکی، دستور دادند عملیات مزبور تا وصول به تمام اهداف طرح ریزی شده و پاکسازی منطقه جنوب سابله از لوث وجود متجاوز با جدیت دنبال شود و به همین منظور برای رفع کمبود نیرو یک تیپ پیاده از لشکر ثامن الائمه علیه السلام که در منطقه هفت تپه شوش مستقر بودند به شمال رودخانه سابله نقل مکان نموده و طرح عملیاتی تکمیلی لازم نیز آماده گردید.

نیروی متجاوز که از سه طرف (شمال، شرق، غرب) در محاصره نیروی خودی قرار گرفته بود و در این وضعیت به شدت آسیب پذیر بود لذا متجاوز نیز با درک خطری که او را تهدید می‌کرد دست به عقب نشینی ماهرانه‌ای زد و با پوشش یک آتش زمینی و هوایی بسیار سنگین چند روزه نیروی خود را به پشت رودخانه نیسان عقب کشید و به این ترتیب با رسیدن نیروهای جمهوری اسلامی ایران به ساحل شمالی نیسان، طرح عملیاتی کربلا ۱ که با نام عملیات طریق القدس انجام شده بود با موفقیت کامل و با وصول به تمامی اهداف از قبل تعیین شده به پایان رسید.

روان همه شهدای این نبرد تاریخی شاد باد.